

XX əsrin bəlası -

Deportasiya

Son iki əsrdə Qərbi Azərbaycanda soydaşlarımıza qarşı məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilmiş etnik təmizləmə və soyqırımı siyasəti nəticəsində xalqımız ağır məhrumiyyətlərə, milli faciə və məşəqqətlərə məruz qalmışdır. Mərhələ-mərhələ gerçəkləşdirilən belə qeyri-insani siyasət nəticəsində azərbaycanlılar indiki Ermənistan adlandırılan ərazidən min illər boyu yaşadıkları doğma tarixi-etnik torpaqlarından didərgin salınmış, minlərlə tarixi-mədəni abidə və yaşayış məskənləri dağıdılıb viran edilmişdir.

Qərbi Azərbaycanın ən qədim, strateji coğrafi mövqeyə, zəngin təbiətə malik rayonlarından biri də Vedibasardır. Erməni şovinistləri zaman-zaman bu bölgədə azərbaycanlılara qarşı analoqu olmayan faciələr törətmiş, xalqımız əzab və işgəncələrlə üzləşmişdir. Ermənilərin arxa-dayaqları çox olsa da cəsur, qorxmaz Vedibasas oğulları yeri düşəndə daşnaklara layiqli dərslər vermişlər.

Vedibasas Ermənistan SSR-də (1920-1991) inzibati rayon olmuş və 1930-cu il sentyabrın 9-da yaradılmışdır. Bir vaxtlar Artaşat rayonuna birləşdirilən bu ərazi 1968-ci ildən yenidən Ararat adı ilə bərpə olunmuşdur. Rayon mərkəzi şəhər tipli Böyük Vədi qəsəbəsidir. Buradan İrəvan şəhərinə olan məsafə

münaqişələri (əslində, bu ermənilərin türklərə qarşı törətdikləri soyqırımı hərəkatıdır), 20-30-cu illərin repressiyaları, 1941-1945-ci illərdə Böyük Vətən müharibəsi, 1948-1953-cü illərdə həyata keçirilən deportasiya, 1950-1980-ci illərdə türklərə qarşı yürüdülmən ayrı-seçkilik siyasəti təsir etmişdir. Kənddə Şadlılar və Şadlinskiyə, Qızıllılar, Mahmudlular, Paşkilər, Çobanzadələr, Süleymanuşağı, Qasımuşağı və digər tayfalar məşhur olmuşdur.

Münbit torpağa və Ermənistan üçün mühüm strateji əhəmiyyətə malik olduğu üçün Vədi (Ararat) rayonu dəfələrlə ermənilərin (hayların) məkrli niyyətlərinin hədəfi olmuş, tez-tez ərazi inzibati dəyişikliklərə məruz qalmışdır. 1936-cı ildə rayon iki yerə bö-

yunun demək olar ki, bütün kəndlərinin əhalisi zorla Azərbaycan SSR-ə, xüsusilə də Aran rayonlarına köçürülmüşdü. Bu xəyanət toru İ.Stalin, İ.Molotov tərəfindən hazırlanmış, erməni lobbisi öz çirkin əməllərini həyata keçirmişdi. Vedibasas ziyalıları bu ədalətsizliyə görə Moskvanın rəhbər işçilərinə müraciət etsə də, heç bir nəticə hasil olmamışdı. Əksinə, Qərbi azərbaycanlılara qarşı düşmənçilik toxumu Moskvadan səpəlirdi. Bolşevik-daşnak hökuməti Azərbaycana köçürülən ermənilərin dağlıq ərazilərdə yerləşdirilməsinə mane olurdu.

Deportasiya dövründə Vedibasas mahalının əhalisinin sayı tamam azalmış, ərazidə qalmış insanları isə haylar təzyiq altında saxlamışlar. İ.Stalinin ölümündən sonra köçürülmə dayandırılmış, yurd həsrətli insanların bir hissəsi 1953-cü ildən sonra doğma kəndlərinə qayıtmışlar.

Vedibasarda rayon partiya təsərrüfat fəalları yığıncağında İrəvan Mərkəzi Komitəsindən toplantıda iştirak edən nümayəndələrin birinin türklərə qarşı qərəzli çıxışı azərbaycanlılar tərəfindən narazılıqla qarşılandı. Bir nəfər azərbaycanlı söz almadan dedi:

- Haylar acgözdürlər, gözlərini onun-bunun torpaqlarına dikiblər. Əgər qədim türk diyarı Vedibasas ermənilərin xoşuna gəlmirsə, gəldikləri yerə - İrana, Türkiyəyə qayıda bilərlər. Azərbaycanlı briqadirin bu alovlu çıxışı Mərkəzi Komitədən gələnəri, xüsusilə rayonun erməni ziyalılarını şok vəziyyətinə saldı. Aradan iki ay keçməmiş azərbaycanlı briqadir mil-lətçi damğası ilə işdən qovuldu...

Ümumiyyətlə, XX əsrin 80-ci illərində Vedibasas mahalında vəziyyət daha da ağırlaşmışdı. Rayonda gənc azərbaycanlı kadrlara yer verilmir, onlar isə məcburiyyət qarşısında qalıb doğma diyardan uzaqlaşdırıldılar.

Rayonda erməni kəndlərindən fərqli olaraq, azərbaycanlılar yaşayan kəndlərdə müasir təhsil ocaqları yox dərəcəsinə idi, tibbi xidmət günün tələbləri səviyyəsində deyildi, bu da azərbaycanlıları çox narahat edirdi.

1988-ci ildə Qərbi Azərbaycanın hər yerində olduğu kimi, Vedibasas mahalında da ağır günlər başlandı. Vedibasas da ermənilərin xəyanətinə tuş gəldi. Mixail Qorbaçov, hayların daş-qaşı ilə bəzədilmiş xanımı Raisa xaç qardaşları olan erməniləri yenə də "qanadları" altına aldı. Erməni vandallarına söz verildilər ki, Qarabağ məsələsində onlara arxa-dayaq olacaqlar, nə tələb istəsələr Moskvaya hazırdır! Elə buna görə də 1988-ci ilin şaxtalı, çovğunlu günlərində Qərbi Azərbaycanın başının üstünü qara buludlar aldı, cəmi 10-15 günün içində 300 min azərbaycanlı XX əsrdə dördüncü dəfə deportasiyaya məruz qaldı, məcburən qədim Oğuz ellərini, türklərin min illər boyu yaşadıkları ərazini tərk etdilər. İrəvan şəhəri, Vedibasas, eləcə də Qərbi Azərbaycanın digər ərazilərinin əzeli sakinləri türklərin min illər boyu at çapıb, qılınc oynatdıqları əraziləri məcburən tərk etdilər.

Vedililər 36 ildir doğma yurdlarından ayrı düşüblər. Bu gün Qərbi Azərbaycan İcması Qayıdış Konsepsiyasının reallaşması üçün məqsədyönlü iş aparır. Vedililər əmindirlər ki, dünya birliyinin dəstəyi ilə qarşıdakı illərdə vedililər qəribəmiş yurd yerlərinə - Çimkəndə, Arzadəyə, Birəliyə, Böyük Vədiyə, Çanaxçıya, Dəvəliyə, Çoravana, Qədirliyə, Reyhanlıya, Şixlara, Şirazlıya, Xalisaya, Kiçik Vədiyə, Yenilicəyə və digər türk yurdlarına dönəcəklər.

Qədir ASLAN,
"Respublika".

Vedibasas

qədim Oğuz yurdudur

49 kilometrdir. Rayon mərkəzinə ən yaxın dəmiryol dayanacağı 7 kilometr kənarda yerləşən Şirazlı stansiyasıdır.

Rayon qərbdən Türkiyə ilə (Araz çayı vasitəsilə), cənub-şərqdən Naxçıvan Muxtar Respublikası və Ermənistanın Yeğeqnadzor (Keşişkənd) rayonu, şərqdən Kotayk (Abovyan) rayonu, şimal-şərqdən isə Artaşat rayonu ilə həmsərhəddir. Ağrı vadisinin bir hissəsini təşkil edir.

Böyük Vədi qəsəbəsi Vedibasas mahalının mərkəzində, mahalın dağlıq Millidərə, Ciğindərə, Çanaxçıdərə bölgələri ilə düzənlik hissəsini birləşdirən yolların tən ortasında idi. Burada mahalın hündür zirvələri Böyük və Kiçik Ağrı dağları, şərqdə Qaraquzey, şimalda Ağdağ, Qaraquzeylə Ağdağın arasında Kotuz dağı yerləşir. 1831-ci ildə İrəvan ermənilər gətirilib yerləşdirildi (98 ailədə 430 nəfər). Lakin bir müddət sonra onlar kənddən çıxarıldılar. Onlar bir də 1922-ci ildən sonra Böyük Vedidə yerləşdilər.

Rayonda türklərin sayının azalmasına 1905-1906, 1918-1920-ci illərdə baş vermiş erməni-türk

lünmüş və yeni bir rayon - Qarabağlar rayonu yaradılmışdır. Ancaq rayon 1948-ci ildə ləğv edilmiş və yenidən Vədi rayonu ilə birləşdirilmişdi. 1948-1953-cü illərdə ra-

